

A szépirodalom hatásának vizsgálatáról

SIMON MÁRIA ANNA

Ha megvizsgáljuk, mivel foglalkoztak a könyvtártudomány művelői a XVI. századtól kezdve napjainkig, azt látjuk, hogy a mindenkor érdekes történeti stúdiumok, valamint az irodalmi termelés megnövekedésével egyre inkább előtérbe kerülő bibliográfia mellett — a XVIII. századtól kezdve — a gyakorlati könyvtártan az a terület, amelyet legjobban felmérték és megműveltek. A könyvtár szervezete, az állománygyarapítással, feldolgozással, raktározással kapcsolatos kérdések alakulásában természetesen döntő szerepet játszott a kor, a társadalom, amelyet a könyvtár szolgált. Az állomány alakulása, a feltárás szempontjai aszerint fejlődtek, hogy a könyvtár egy gazdag főúr kedvtelését, egy szerzetesrend tudósainak és egyszerű tagjainak munkásságát segítette, az öntudatra ébredt polgárság törekvéseit tükrözte a sorra születő nemzeti könyvtárakban, vagy a kapitalista társadalom műveltebb, erejüket lassan felismerő munkásainak szolgált szellemi táplálékul. Ezt az alakulást legélesebben az olvasószolgálat és a könyvtári tájékoztatás tükrözi; e szolgáltatások leginkább a szocialista társadalomban kerültek előtérbe és lettek érdekesebbek nevükre.

A modern könyvtártudomány nem elégedhetik meg a könyvtár, illetve a könyvtárakat alkotó könyvek történetének vizsgálatával; nem öncélúan kutatja a könyvtári munka újabb és jobb módszereit. A könyvet nem halott anyagnak, „tárgy”-nak tekinti, és amint a könyvtári munka súlypontja a megőrzésről egyre inkább áttolódik a feltárássra, dokumentálásra, közvetítésre (a megőrzés változatlan fontosságának hangsúlyozásával); a könyvtártudomány is egyre inkább a könyv társadalmi funkciójának vizsgálata felé fordul.

Egy nép fejlettségi fokáról, kulturális helyzetéről igen sokat árulnak el a könyvkiadásra, könyvkereskedelemre, könyvtárakra vonatkozó adatok. Statisztikáink azonban legtöbb esetben csak azt állapítják meg, hány könyvtárban hányan olvasnak és mennyi könyvet kölcsönöztek, vagy vásároltak meg. Hogy a számok mögött mi rejtőzik, arra már ritkán vet fényt a statisztika. Hogyan, kikből tevődnek össze a könyvtárak olvasói, arányuk mennyiben felel meg a népesség tagozódásának — mit olvasnak a különböző társadalmi osztályokhoz, különböző korosztályokba tartozó olvasók? Ezekről a kérdésekről alaposabb vizsgálatok után szerezhethetnénk képet. Nehezebb azonban már azt megállapítani, miért választja az olvasó éppen ezt vagy azt a könyvet? milyen hatások

érvényesülnek választásában? — mit olvasnak a könyvtárba be nem iratkozottak? — kik azok, akik egyáltalában nem olvasnak? És végül a legnehezebben megválaszolható, de legfontosabb kérdés: az elolvasott könyvekben felhalmozott gondolat hogyan válik eleven társadalmi hatóerővé, hogyan alakítja az embert, milyen hatást fejt ki rá? *Lehet-e törvényszerűségeket megállapítani az irodalom hatásáról és ha lehet, hogyan?* Hogyan formálja, alakítja, teszi teljesebbé a mai ember életét a könyv: íme *a modern könyvtártudomány legizgalmasabb kutatási területe*. A könyvkereskedelem útján szerteáramló hatalmas könyvmennyiség hatását nem, vagy csak alig tudjuk nyomon követni. A könyvtárosnak azonban legfőbb feladata, hogy élő kapcsolatot teremtsen könyv és olvasó között, hogy minden olvasónak a számára legfontosabb könyvet ajánlja és hogy minden jó könyvnek megtalálja a maga olvasóit. Ezt a célt szolgálja a könyvtár egész belső, feltáró munkája is. Mindazok közül, akik a könyv terjesztésével foglalkoznak, a könyvtáros az egyetlen, akinek módja és lehetősége van, hogy figyelemmel kísérje az olvasmányok hatását, az olvasó ízlésének alakulását, fejlődését.

Az irodalom hatása

Az irodalom „hatásfokának” mérésében aránylag előnyös helyzetben vannak a szakkönyvtárak. A legújabb szakirodalmat figyelemmel kísérő mérnök, orvos, pedagógus vagy könyvtáros nyilvánvalóan korszerűbben, jobban fogja ellátni munkáját, mint az a társa, aki nem olvas rendszeresen. Nehezebb a helyzet a társadalomtudományi műveknél — bár a „Kommunista Kiáltvány”, az „Antidürring” vagy az „Empirikriticismus” világformáló hatását érezzük-éljük. Az a lassú, de határozott irányú fejlődés, amelynek segítségével — szinte észrevétlenül — alakul a felszabadult országok népének gondolkodása, bonyolult áttetelek folytán, de tagadhatatlanul a marxizmus—leninizmus klasszikusainak szellemében történik.

Nehezebb kérdés — mert rendkívül összetett folyamat vizsgálatát igényli — a szépirodalom hatásának vizsgálata. Aki figyelemmel kíséri a külföldi könyvtári szakajtót, megállapíthatja: az időszerű könyvtártechnikai kérdések tárgyalása mellett egyre gyakrabban bukkan fel az olvasással kapcsolatos kérdések elemző vizsgálatának igénye. Szovjet, népi demokratikus és tőkés államok szaklapjaiban, különböző színvonalon és fejlettségi fokon, de mégis szinte egybehangzóan jelentkezik a követelmény: tanulmányozzuk a könyv és olvasás társadalmi szerepét, vizsgáljuk meg tudományos módszerekkel azt az utat, amely az írótól az olvasóig, az irodalmi alkotástól az irodalom hatásáig vezet.

A továbbiakban a szépirodalom hatásának vizsgálatával kapcsolatos néhány kérdést kívánunk felvetni.

Alig van olvasó ember, aki ne emlékeznék vissza gyermekkori olvasmányaira, amelyek — ha közvetve is — hozzájárultak jelleme formálásához. Robinsonra, a Pál utcai fiúk kalandjaira, Jack London kutya-regényeire, *Tamás bátya kunyhójának* érzelmes történetére nemcsak visszaemlékszünk, de közvetlen hatásuk alatt mindannyian voltunk

Robinsonok, vagy Bokák, a cirkuszi állatmutatványok közben borzongva emlékeztünk az idomítás szörnyűségeire, Tamás bátya történetét olvasva ébredtünk rá először, hogy van négerkérdés. A fiatalkori könyvélmények alakító hatását nehéz tagadni — még nehezebb azonban ezeket a hatásokat mérni.

Az első élmények után, ahogy a könyvek hatalmas áradatával találja magát szembe az olvasó, különféle hatások érik, olvasmányainak jellege szerint. Van, aki — megfelelő irodalmi nevelés, irányítás mellett — fokozatosan halad egyre gazdagabb remekművek megismerése felé. Más — húzódozva attól a lelki és szellemi izommunkától, amit kezdetben a világirodalom nagy alkotásainak megismerése jelent, vagy esetleg csak megfelelő irányítás hiányában — a szórakoztató irodalmat keresi és megreked, elakad az ún. könnyű irodalom tengerében. Mivel pedig az esztétikai érték nem áll egyenlő arányban az irodalom hatásfokával — tudomásul kell vennünk, hogy a még ma is széles körben olvasott polgári bestseller és alacsonyabbrendű társai, a ponyva, a detektívregény is hatnak, mégpedig gyorsan és közvetlenül. (Elég itt megemlítenünk a comic-áradat hatását a nyugati fiatalok bűnözők számának alakulására.)

A közművelődési könyvtár intézményének éppen az adja meg jelentőségét, hogy lehetőséget nyújt az állományába összeválogatott művek által képviselt hatóerőnek, tartalomnak adagolására, irányítására. Ennek az irányításnak eredményessége igen sok tényezőtől függ. *Ranganathan*¹ öt könyvtári törvénye közül az egyik így hangzik: „Minden könyvnek a megfelelő olvasót.” A könyvtáros legfontosabb feladata éppen abban áll, hogy megtalálja a megfelelő könyvet a megfelelő olvasónak. Ugyanaz a mű jelenthet pusztán szórakozást, esztétikai élményt — lehet fáradságos „kötelező olvasmány” —, és lehet, a körülmények szerencsés összjátéka eredményeképpen, életreszóló, meghatározó erejű élmény, útmutatás.

Irodalmi közvélemény — olvasói igények

Az irodalom hatásának vizsgálatában segítséget nyújthat a kutatónak az olvasóközönség igényeinek tanulmányozása. Az olvasó igénye sokféle tényezőtől tevődik össze. Szerepet játszik az olvasó kora, műveltsége, politikai-világnézeti fejlettsége is. De hozzájárul az igények jelentkezéséhez még egy tényező: a közvélemény, mondhatnánk *irodalmi közvélemény* hatása. A közvélemény fogalmáról, alakulásáról, irányíthatóságáról vastag köteteket írtak — főképp az angolszász nyelvterület szakemberei — és különösképpen mind megegyeznek abban, hogy tárgyukat politikai kategóriának fogják fel. Kutatása viszonylag nem régi keletű: a harmincas években indult meg nagyobb arányokban. Amerikai művelői szerint²⁻⁵ állást foglal társadalmi formákkal, pártokkal, politikusokkal kapcsolatban, megnyilatkozik háború vagy béke esélyeiről, olyan lényegtelen dolgokkal azonban, mint egy-egy irodalmi alkotás értéke, aligha foglalkozik. Pedig jól tudjuk, hogy a közvélemény hogyan befolyásolja egy-egy szindarab, film sikerét, egy-egy színész

népszerűségét (mert mi más a népszerűség, mint a kedvező közvélemény megnyilvánulása?) — és egy-egy könyv keresettségét könyvtárakban és könyvesboltokban egyaránt. — Elismerik viszont az irodalmi alkotások közvéleményformáló hatását. Így pl. egyik szerző⁶ közvéleményformáló könyvekként említi többek között *Beecher-Stowe Tamás bátyja kunyhója*, *Sinclair A mocsár*, *Dickens Twist Olivér*, *Dreiser Amerikai tragédia*, *Lewis Főutca* vagy *Steinbeck Érik a gyümölcs* c. műveit.

A közvéleményt befolyásoló, irányító tényezők között első helyen szokás emlegetni a sajtót és a rádiót. Valóban, mindkettő kiválóan alkalmas eszköz arra, hogy különböző kifejezési formáinak segítségével, széles tömegeket győzzön meg. Nem egészen azonos a helyzet az irodalmi közvélemény esetében. Ha összehasonlítjuk irodalmi folyóirataink és napilapjaink kritikai rovatainak tartalmát a könyvtári kéréslapokkal, arra az eredményre jutunk, hogy a közvéleménynek ez az elismert irányítója csak igen kis mértékben befolyásolja az olvasók könyvválasztását. Mi okozza hát azt a jelenséget, hogy időnként egy-egy könyvet „el kell olvasni”, divat lesz, hogy előjegyzések tömege jelzi a türelmetlen várakozókat, könyvesboltokból órák alatt eltűnnek könyvek? Véleményünk szerint ennek a közvéleménynek alakulásában az irodalmi kritikánál sokkal nagyobb szerepe van a közvetlen *hatásnak*. A könyv „tetszett”, megragadta az olvasók figyelmét, kielégítette valamilyen igényét — és az olvasó erről az élményről beszél. Lelkesedését megosztja, felkelti mások érdeklődését is — és kialakul az irodalmi közvélemény. Sokszor hírlapi kritika, ismertetés nélkül, vagy ellenére válik egy-egy könyv keresetté — éppen hatása (jó, vagy rossz, most nem vitatjuk) segítségével.

Az irodalmi mű *hatása* tehát megmutatkozik *közvéleményformáló erejében* és *olvasói igényként* jelentkezik könyvtárainkban.

Ha tehát a hatást kívánjuk tanulmányozni, amelyet szépirodalmi művek napjainkban kifejtenek, figyelmet kell fordítanunk — sok egyéb mellett — az olvasói igények alakulására. Az olvasók igényeinek — másszóval az irodalmi közvélemény alakulásának és hatásának vizsgálata könyvtárainkban egyike legfontosabb időszerű feladatainknak. Eredményei segítséget nyújthatnak könyvkiadásunknak, alakíthatják és tökéletesíthetik könyvtári munkánkat, megmutatják az olvasatással kapcsolatban előttünk álló tennivalókat.

Az igények vizsgálatának módszerei

Az igények felmérésének többféle módszerével kísérleteznek napjainkban is. E módszerek közül az ismertek:

1. A könyvtári statisztika adatainak feldolgozása,
2. kérdőívek vagy körkérdések alkalmazásával lefolytatott közvéleménykutatás,
3. „személyi lap” stb. vezetése,
4. katalógus közbeiktatásával kapcsolatos vizsgálatok,
5. egyéni beszélgetések.

Elsőként említettük a statisztikai adatok feldolgozását. Vélemé-

nyünk szerint ezt az adatanyagot semmiképpen sem mellőzhetjük. Az első lépés mindenesetre a hozzáférhető adatok kiegészítése és felhasználása kell, hogy legyen. Értékes anyagot szolgáltató egyfelől a könyvtárak forgalmának alakulása, az olvasók összetétele, az olvasott könyvek száma, szakok szerinti megoszlása, egyes jellemző művek forgási sebessége stb. — ezek az adatok nagy mennyiségben, a nagy számok törvényének megfelelően, alkalmasak lehetnek következtetések levonására. Ez a módszer azonban önmagában nem kielégítő. Az így nyert adatanyagot egészítheti ki a lakosság egy részének — és itt, mint leghozzáférhetőbb réteg, elsősorban megint a könyvtári olvasó jön számításba — önkéntes adatszolgáltatása, esetleg jól szerkesztett, a személytelenséget biztosító kérdőívek, vagy más módszerek segítségével. Ily módon vizsgálat tárgyává tehetjük egy bizonyos, bennünket különösen érdeklő társadalmi osztály — pl. a dolgozó parasztság — igényeit, érdeklődését. De vizsgálatunk középpontjába helyezhetjük az igények alakulását korcsoportok szerint. Nem érdektelen kérdés annak tanulmányozása sem, hogyan alakul, fejlődik a női olvasók ízlése. Leszűrhető az elemző vizsgálat egy-egy különösen fontos hivatást betöltő csoport — pl. pedagógusok tanulmányozására is.

A „személyi lap”, vagy egyéb, az olvasóra vonatkozó feljegyzések vezetése sok áldozatkészséget kíván a könyvtárostól. Következetes alkalmazása azonban ugyancsak sok hasznos adatot szolgáltathat.

Nem könyvtári, hanem lélektani kísérletként és módszerként alkalmazták svájci pszichológusok a könyvkatalógus-kísérletet⁷. 430 rendszertelenül összeállított könyvcím-ből kell a páciensnek a számára legérdekesebb tízet kiválasztania. A könyvcímek megválasztása, valamint az azokhoz fűződő asszociációk adnak anyagot a diagnózishoz. Ez a kísérlet felhívja figyelmünket a katalógusokra. Katalógusaink használatának mértéke, az azok alapján kért és leggyakrabban kért könyvek figyelése jólszervezett kísérlet formájában sok érdekes adatot szolgáltathatna vizsgálatainkhoz.

Az utolsóként említett „egyéni beszélgetések” módszere csak akkor lesz célravezető, ha ezeket a beszélgetéseket tervszerűen, előre meg gondolt szempontok alapján megszerkesztett kérdésekkel fogjuk lefolytatni és eredményeiket gondosan feljegyezzük.

Az irodalmi hatás vizsgálatának módszerei

A hatás vizsgálatának módszerei nagyjából azonosak az előbb említettekkel. Itt természetesen nem támaszkodhatunk statisztikai adatokra, annál használhatóbbak a jól megszerkesztett kérdőívek, az előbbiekre szerint megtervezett beszélgetések, végül egy eddig nem említett forma: az olvasmánynapló.

Az olvasmánynaplót az irodalomtanítás eszközeként ismerjük. Célja, hogy rászoktassa az olvasót benyomásainak, véleményének tudatos megformálására és rögzítésére. Ha a „szoktatás” sikerült, igen értékes, hasznos dokumentumot teremtettünk, amely hűségesen tükrözi gazdája fejlődését.

A könyvtáros azonban másfajta kapcsolatban van olvasójával, mint az irodalomtanár tanítványaival. Ha valóban meg kívánja ismerni az olvasó benyomásait, nem számíthat minden esetben az olvasó bizalmára, arra, hogy önmagának szánt feljegyzéseit megmutatja. Előre elkészített, megfelelő rovatokkal ellátott olvasmánynapló kiosztásával kaphat megközelítő választ az olvasmányok hatásáról — amint azt alább cseh kolégáink kísérlete is mutatja.

Tudatában vagyunk annak, hogy az említett módszerek primitívek, és csak közvetve alkalmasak célunk megközelítéséhez. Nagy írók gyakran elmondották, milyen hatással voltak rájuk első olvasmányaik, vagy hogy mely olvasmányok gyakoroltak először hatást rájuk. Ezek a valóságok igen értékesek számunkra, mert magas fokon mutatják azt az alakító, erjesztő, építő hatást, amelyre a szépirodalom képes és amelyet nyomon követni, törvényszerűségeit kutatni feladatul tűztünk magunk elé. Reméljük azonban, hogy kezdetleges módszereinkkel is sikerül eredményeket elérnünk és hozzájárulni a könyvtári olvastatás tudatosabb, a szocialista embernevelés eszméit jobban megközelítő irányításához.

Az alábbiakban rövid tájékoztatást kívánunk adni néhány érdekesebb, számunkra is tanulságos külföldi kísérletről, valamint az e területen Magyarországon is megindult első próbálkozásokról. Valamennyi közölt kísérlet kizárólag az olvasók igényeivel és érdeklődésével foglalkozik.

Külföldi kísérletek

Elsőnek ismertetjük *Mavricseva*, egy idevágó szovjet tanulmány szerzője⁸ által kitűzött megoldandó szervezési feladatokat. Ezek szerint szükség van egy központra, amely az olvasók igényeinek kutatására irányuló munkát átfogná és koordinálná. Ennek a központnak

1. ki kell dolgoznia az olvasók tanulmányozásának elméleti alapjait és módszereit,
2. általánosítania és terjesztenie kell a könyvtáraknak az olvasók tanulmányozásával kapcsolatos tapasztalatait,
3. koordinálnia kell a *Szovjetunió* különböző módszertani kabinetjeinek az olvasók tanulmányozására irányuló munkáját.

Gyakorlati példát mutattak a Szaltikov Könyvtár ifjúsági részlegének munkatársai, akik 1958-ban kísérleteket végeztek annak megállapítására; milyen hatással van a szakkatalógus az ifjú olvasók könyvválasztására⁹. Az eredmények azt mutatják, hogy az olvasók legtöbb esetben (30—46%) a *könyvtáros* tanácsát követik, 19—26% azonban a szakkatalógus alapján választja ki olvasmányait.

Ez a kísérlet, ugyanúgy, mint a svájci pszichológusok példája, arra figyelmeztet, hogy többet foglalkozzunk katalógusainkkal, mint az olvasók igényeire, kívánságaira választ adó, a könyvajánlást segítő munkaeszközzel. (Megyei könyvtáraink katalógusainak állapota lehetővé teszi, hogy egységes feltételek mellett kísérleteket végezzünk a *katalógusok* és a szépirodalmi *művek címének* hatásáról a könyvválasztásra.)

A *Szovjetunió* könyvtárosai a közelmúltban tűzték ki ezeket az új

feladatokat. Régebben folynak hasonló kísérletek Lengyelországban: így a legbőségesebb anyagot a *lengyel* szakirodalom nyújtja. A tanulmányok azt bizonyítják, hogy a lengyel könyvtárosok igen alaposan és mélyrehatóan foglalkoznak a módszerek kérdésével. Megállapítják: — és ezzel egyet kell értenünk — a kérdést több oldalról kell megközeíteni ahhoz, hogy kielégítő eredményt kaphassunk. Fel kell használni a könyvtári forgalmi statisztikák adatait, de személyes kapcsolat, beszélgetések, kérdőívek és egyéb eszközök felhasználásával meg kell szólaltatni az olvasót közvetlenül is¹⁰. Figyelmeztetnek azonban arra a veszélyre is, amelyet ez utóbbi módszer rejteget¹¹. A kérdőíves módszer ugyanis — a cikk írója szerint — helyet enged erősen szubjektív hatásoknak. Amíg a könyvtári statisztikákból és különféle eredeti vagy másodlagos dokumentumokból (kérőlapok, kívánságkönyv, elemző törzslap stb.) többé-kevésbé megbízható adatokat szerezhethetünk, addig a kérdőív segítségével történő tanulmányozás módszerének vannak gyengeségei. Befolyásolja az eredményeket a kérdőív szövegezése, a megkérdezett személyek különböző képességei, a kérdések nem világos megértése. A kérdőíves módszer legnagyobb gyengeségének azonban ellenőrizhetetlenségét tartja. Végül mégis felveti az alábbi kérdéseket: 1. vajon, ha határozottan elutasítunk minden szubjektív jellegű anyagot és kizárólag csak objektív feljegyzésekre szorítkozunk, képesek leszünk-e arra, hogy az olvasót kifinomultan, elmélyülten, mindenre kiterjedően elemezzük? — és 2. vajon módszerünk tudományos színvonalra emelése nem vonja-e maga után a végzett munka hatóságának szűkítését és területének elhatárolását?

A lengyelek megkezdték a nőolvasók érdeklődésének tanulmányozását is¹². Ez a vizsgálat, amelyet összesen 25 asszonnyal folytattak le, csupán kísérletnek tekinthető; a vizsgálat során érvényesített szempontok módszertani segítséget nyújtanak további, szélesebbkörű kísérletekhez.

Lengyelországi tanulmányútja után kezdett hozzá a *szlovákiai* Matica Slovenska Tudományos Módszertani Kabinetjének munkatársa, Andrej *Gronsky*, a megvalósítandó módszerek kikísérletezéséhez. Beszámoló cikkében¹³ főleg az olvasóval való egyéni foglalkozás fontosságát hangsúlyozza. Két módszert javasol az olvasó, illetve az olvasás alaposabb tanulmányozásának megkönnyítésére: részletes (elemző) törzslapot (amelynek vezetése a mi tapasztalataink szerint igen nehézkes és gyakorlatilag majdnem kivihetetlen!), valamint az olvasmány-naplót. Utóbbi egy nyomtatott, rovatokkal ellátott könyvecske, amelybe az olvasó minden elolvasott (nemcsak a könyvtárból kölcsönzött!) könyvről, részben egyszerű aláhúzással szolgáltat adatokat. A kérdések: a könyv szerzője — címe. — Milyen hosszú ideig olvasta a könyvet? — Hogyan tetszett? (nagyon, közepesen, nemigen, nem tetszett). — Melyik könyvtárból vette kölcsön? (közművelődési könyvtár, üzemi kv., más kv., ismerőstől — saját könyv). — Hogyan értesült a könyvről? (újságból, folyóiratból, rádióból, ismerőstől, faliújságról, plakátról, más módon). Ezenkívül minden oldalon van még hely az olvasó esetleges észrevételei számára. Ezt az olvasmány-naplót néhány könyvtárban ki-

sérletképpen kiosztották az olvasók között — eredményeiről még nem kaptunk híreket.

A *Német Demokratikus Köztársaság* könyvtárosait is élénken foglalkoztatja a felvetett probléma. „Az olvasók tanulmányozásának csakis akkor van értelme — írja Heinrich Ruhl¹⁴ — ha nem öncélként folytatjuk, hanem mint célhoz vezető eszközt alkalmazzuk.” Ez a cél, a német kollégák megfogalmazásában, hogy elvezessük az olvasót „szubjektív” egyéni igényétől az „objektív”, a társadalom szempontjából szükséges, a szocializmus építését szolgáló igényhez, vagyis, hogy ez utóbbi váljék az olvasó őszinte, „szubjektív” igényévé. Feltételezik tehát a könyvtár és a könyv alakító, jellemformáló erejét, hatását és úgy látják, hogy tervszerű, céltudatos munkával a könyvtáros fontos szerepet vállalt a szocialista társadalom emberének megformálásában.

Az idézett cikk egy konkrét kísérletről is beszámol. 1957 végén — 1958 elején hat különböző *lipcsei* közművelődési könyvtár körkérdezt intézett olvasóihoz. A körkérdés lényegében az alábbi két pontra szorított: „Az a kívánságom, hogy a könyvtár az eddiginél nagyobb mértékben, illetve ezentúl szerezzen be könyveket:

1. a következő szerzőktől
2. a következő tárgykörökből

A hat könyvtárnak összesen 9933 olvasója volt a vizsgálat időszakában. Közülük mindössze 892 vállalkozott a részvételre, azonban ezek közül is csupán 154 olvasó — a jelentkezők 17,3%-a — válaszolt valójában. Érdekes, hogy a résztvevő olvasók nagyobb része azokból a könyvtárakból került ki, amelyekben az egy kölcsönzőóra és egy könyvtárosra jutó kölcsönzés a legalacsonyabb volt.

A *lipcsei* körkérdés nem mondható különösebben eredményesnek; a résztvevők alacsony száma miatt nem alkalmas messzemenő következtetések levonására. Megmutatta azonban azt, hogy összehangolt, széleskörű, hosszabb időtartamú vizsgálatok — a nagy számok törvénye alapján — értékes adatokat szolgáltatathatnának. Különböző, egymást megfelelően kiegészítő módszerek hozhatnak reális eredményeket és vezethetnek a német kollégák által helyesen kitűzött cél, az objektív olvasói szükséglet megteremtésének lehetőségéhez.

A H. Ruhl által szélesen felvázolt feladatnak egy érdekes részterületét boncolja egy másik tanulmányban Johanna *Rittinghaus*¹⁵, amikor felteszi a kérdést: vannak-e speciálisan „nők részére” alkalmas könyvek? Ha meggondoljuk, hogy a gyermekeinket nevelő édesanyák olvasmányairól van szó, az első pillanatra mellékesnek tűnő kérdés súlya megnövekszik. 1956 őszén egyik német nagyvárosban végzett mérések szerint a könyvtári olvasók 50,6%-a nő volt; ezen belül 42,25% háziasszony, illetve, a mi terminológiánkkal élve, háztartásbeli. Magyar vonatkozásban sajnos nem állnak rendelkezésünkre hasonló adatok, könyvtáraink közönségét ismerve azonban tudjuk, hogy az arány nálunk is hasonló — legalábbis ami a nőolvasók össz-számát illeti. A cikk szerzője felveti a kérdést: vannak-e eltérések és különlegességek a nőolvasók igényeiben és ha igen, megfelelnek-e ezek valódi társadalmi igényeknek? Ha igen, hogyan kell ezeket az igényeket kielégíteni?

Az ún. „női” kívánságok alapmotívuma: az erős érzelmes élmény iránti őszinte igény („szerelmes könyvek”) — megfelel a férfiaknál a kalandregények, útleírások, detektívregények iránti igénynek. A könyvtáros célkitűzése — amint ezt Rittinghaus asszony helyesen megállapítja — hogy kapcsolatot és átmenetet teremtsen a női érzelmi világ és a társadalom valósága között.

Az eddig ismertett cikkek és tanulmányok szerzői, bármilyen fokon is tárgyalják a kérdést, megegyeznek abban, hogy konkrét társadalmi célok érdekében végeznek kísérleteket. Legvilágosabban a németek fejezték ezt ki, de erre törekszenek a szovjet, lengyel és csehszlovák könyvtárosok egyaránt. Nem volna azonban teljes a kép, ha nem ismertetnénk néhány tőkés államban lefolytatott kísérletet is.

A *franciaországi* „Olvasók Társasága”, amelyet a céllal alapítottak, hogy az írók és a közönség között kapcsolatot létesítsen, 1957-ben nyilvános vitát rendezett, amelyre meghívta a könyv és az olvasás szakembereit is. A vita tárgya: „Miért olvas Ön? Vajon az olvasás, ha nem kimondottan tájékoztatás céljaira szolgál, spontán tevékenységnek tekinthető-e, vagy ellenkezőleg, ráhatás eredménye, amelynek jellege még tisztázásra vár?”¹⁶. A vita szervezői tapasztalati anyagot kívántak összegyűjteni a közművelődési könyvtárak könyvtárosaitól is. A beérkezett válaszok értékét nagymértékben csökkenti azonban, hogy nem egységes alapon készültek; egyrészt a könyvtárosoknak a közönség olvasására vonatkozó saját tapasztalatain, egyeseknél azonban azokra a kérdőívekre kapott feleleteken nyugszanak, amelyeket az ankétal kapcsolatban olvasóik között szétosztottak. Ha mégis ismertetjük a felmerülő főbb kérdéseket, csak azért tesszük, mert úgy véljük, szempontokat adhatnak későbbi saját kísérleteink elvégzéséhez és egyben rámutatnak az egész vita alapvető gyengeségére, illetve elvi megalapozatlanságára.

A kérdés első fele így hangzott: Miért olvasunk? A francia könyvtárosok válasza erre csaknem egyöntetű: hogy szórakozzunk. Csak elenyésző azoknak a száma, akik tudatos önművelő szándékkal jönnek a könyvtárba. A minimális, könnyű, gyors tájékozódás igényét, amely sok emberben él, teljesen kielégítik a napi- és hetilapok. — Az olvasás tehát, a francia könyvtárosok egy részének véleménye szerint nem más, mint a szórakozás egy formája, amelyre a rádió, mozi, színház, zene, tánc, kártya stb. mellett jut idő, „főként rossz időjárás esetére”. Elgondolkoztató ez a válasz, hivatásos könyvtárosok tollából. A kérdés második felére kialakult válasz szerint az olvasás „spontán-tevékenységnek” tekinthető. Nem kívánjuk most részletesen elemezni ennek a megállapításnak felületességét. Néhány sorral alább a cikk összeállítója maga is megjegyzi: a rendelkezésre álló könyvek fajtája korlátozza az olvasás szabadságát! Tudjuk, hogy társadalmi forma, gazdasági helyzet, könyvkiadás, könyvkereskedelem, könyvtárügy, a könyvtárosok személye — ne folytassuk a sort — mind olyan tényezők, amelyek nagymértékben befolyásolják, irányítják az olvasást.

A könyvválasztást mégiscsak befolyásoló tényezők között maguk is megemlítik a sajtót, a rádiót és a televíziót, az ún. „rajzos történeteket”

(comics-irodalmat és már nálunk is jelentkező válfajait) az irodalmi díjakat... Mindezek ellenére azonban az olvasók többsége nincs tisztában azzal, milyen könyvet fog kérni. Lényegében — ez a tanulmány egyik végeredménye — mégiscsak a könyvtáros tevékenységének jut a legfontosabb szerep az elolvasandó könyvek kiválasztásában. Hogy a könyvtáros ezt a feladatot milyen szempontok szerint végezze: erre vonatkozólag semmi útmutatást nem kapunk. Az egyetlen „tanulság”: minél korábban meg kell kezdeni a rendszeres olvasásraszoktatást, az olvasási kedv felkeltését...

Módszertani szempontból érdemes foglalkozni egy másik francia tanulmánnyal¹⁷. Az a körkérdés, amelyet egy vidéki városi könyvtár (*Limoges*) olvasóihoz intéztek, három főterületre terjedt ki: az olvasók ízlésére — az olvasást befolyásoló tényezőkre — végül az olvasók viszonyára a könyvtárhoz. A kiosztott 1500 kérdőívből 265 érkezett vissza, ugyanolyan arányban (17,6%), mint a már említett lipcsei körkérdésnél. Érdekes tehát szembeállítani a válaszoló lipcsei és *Limoges*-i olvasók foglalkozás szerinti megoszlását is:

	<i>Lipcse</i>	<i>Limoges</i>
munkás	20 %	5 %
egyéb dolgozó	19,6%	24,8%
nyugdíjas	17,5%	12,5%
háziasszony	13,1%	9 %
ifjúság	29,8%	cca 48 %

A kérdések közül az első így hangzik: sorolja fel tíz legkedvesebb írójának nevét! Ismét szembeállítva a két ankét eredményeit, csak az első helyezetteket figyelembe véve, a következő képet kapjuk:

<i>Lipcse</i>	<i>Limoges</i>
1. <i>Zola — Leonhard Frank</i>	<i>Colette — Cronin — Gide</i>
2. <i>Jack London — J. Amado — Traven — A. Zweig</i>	<i>Balzac — Victor Hugo</i>
3. <i>Andersen Nexö — Feuchtwanger</i>	<i>Mauriac — Zola.</i>

Érdekes, hogy a francia olvasók kívánságjegyzékükön a továbbiakban is francia szerzőket részesítenek előnyben. A világirodalomból csak *Dosztovjevskij* és *L. Tolsztoj* neve kerül be a listába — messze *Cronin* után.

A válaszok összesítője, *Hassenforder*, azzal zárja tanulmányát, hogy sok hasonló kísérletre van szükség, minél több olvasó bekapcsolásával. Csak nagyszámú, azonos alapon szerzett adat birtokában szabad következtetéseket levonni és általánosítani.

Végül az eddigieknél sokkal alaposabb, módszeresebb vizsgálatokról szeretnénk rövid tájékoztatást nyújtani. 1949-ben jelent meg *Berelson* könyve¹⁸, amelyben részletesen tanulmányozta a közművelődési könyvtár helyét és szerepét az *amerikai* életben. Közvetlenül az általunk vizsgált témával csak a mű végén, néhány oldalon foglalkozik, mégis

meg kell említenünk, mert módszereiből sokat tanulhatunk. Részlete- sen elemzi többek között a könyv olvasás elterjedésének a tájékoztatás egyéb formáival való kapcsolatát. A tájékoztatás legáltalánosabban el- terjedt eszközei: a könyv, a folyóirat, az újság, a film és a rádió. Ezek elterjedtségét vizsgálva megállapítja, hogy éppen a könyvtári olva- sók közül kerülnek ki a legszorgalmasabb újságolvasók, mozilátogatók, sőt könyvvásárlók is. Vizsgálja a könyvtári olvasók összetételét, a könyv- tárhasználat okait, intenzitását. Végül felsorolja azokat a területeket, amelyek felderítéséhez még alapos kutatómunkára van szükség. Egyik legfontosabb ilyen terület éppen a könyvtárnak az olvasók könyvvá- lasztására gyakorolt hatása. A szerző, aki különben a legalaposabb elem- zéseket végezte a könyvtári élet minden egyéb területén, itt úgyszólván tanácstalanul áll. Szerinte négyféle módon hathat a könyvtár az olvasás minőségére:

1. propagandatevékenységgel (könyvismertetések, kiállítások, rá- dióismertetések, bibliográfiák stb.),
2. a könyvtár állományának céltudatos elrendezésével, az ajánlott könyvek kedvezőbb elhelyezésével (az amerikai közművelődési könyv- táruk mind szabadpolc-rendszerűek),
3. a könyvtáros ajánló tevékenységével és végül
4. az állomány egészének céltudatos összeállításával, könyvbeszer- zési politikájával.

E módszerek eredményeiről azonban semmit sem tud mondani és eredményességük felderítését a jövő kutatási feladatának tartja. Ugyan- így fontos kutatási feladatként tűzi ki a könyvtár társadalmi hatásának vizsgálatát.

A különféle közlési módok (nyomtatott betű, rádió, televízió, film) hatékonyságának kérdésével foglalkozik egy újabb tanulmány¹⁹. Nem- csak a könyvnek az olvasóra gyakorolt hatását kívánná mérni, de az audió-vizuális eszközök fejlődésével kapcsolatban felveti ezeknek hatékonysága, valamint az olvasásra gyakorolt hatásuk sokrétű prob- lémaikat.

A felnőttek olvasásának vizsgálatával kapcsolatban legalkalmasabb- nak azt a módszert tartja a szerző, amely azt kutatja, „Ki mit olvas, hol szerzi be olvasmányát és hogyan hat az rá?” Összefoglalja ez a tanul- mány azokat a szempontokat, amelyeket 1930 óta az olvasóval foglalkozó kutatók az alapkérdések felderítésében követtek és részben megerősíti eddigi elgondolásaink helyességét, másrészt irányt is mutat a további vizsgálatokhoz.

Magyar kezdeményezések

A külföldi kísérletek hírére jogosan vetődik fel a kérdés a magyar nép kulturális fejlődését figyelemmel kísérő olvasóban: mi történik ná- lunk ezen a területen?

A magyar közművelődési könyvtárügynek a második világháborút megelőző időszakbeli története nyilvánvalóvá teszi, hogy az uralkodó- osztály által létrehozott „népkönyvtárak” nem kutatták olvasóik igé-

nyeit, illetve, ha mégis, úgy előszeretettel szolgálták ki a kispolgárság kívánságait.

1906-ban *Solymossy* Sándor²⁰, a szegedi egyetem későbbi néprajzprofesszora, külföldi, főképp angol és német népkönyvtárak statisztikáit dolgozta fel, így keresve választ kérdésére: „Mit szeret a nép olvasni?” Megállapítja többek között, hogy az angol könyvtárak az állományuknak 37 százalékát kitevő „szórakoztató” irodalommal bonyolítják le forgalmuk 74 százalékát. A legsikeresebb szerzők ezekben a könyvtárakban *Dickens*, *Walter Scott*, *Becher-Stowe*, *Victor Hugo* és *Thackeray*. Ezekután érdemes megnézni, milyen írókat javasol a szerző a magyar népkönyvtárak számára. *Jókai* mellett *Vas Gereben*, *Abonyi Lajos*, *Szathmáry Károly* sorakoznak, majd *Eötvös* és *Kemény* után *Beniczky*, *Gárdonyi*, „*Sipulusz*” (*Rákosi* Viktor írói álneve), végül „*Ambrus* Zoltán — alig, *Bródy* Sándorból — semmi”.

Pedig 1906-ban már működött *Szabó* Ervin, aki nem „szellemi gyámság alatt állóknak szánt szegényházi kosztot” kívánt adni a magyar olvasóközönségnek, és aki 1910-ben „*Emlékirat*”-ban²¹ hangsúlyozta: „... a nyilvános könyvtáraknak csak egy feladatuk van: a legtöbb embernek a legjobb könyveket közvetíteni...” Ez a kívánság azonban még évtizedekig szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

Érdekes és igen tanulságos képet fest a magyar könyvtárügy *Horthy*-korszakbeli helyzetéről az a válasz, amelyet *Móra* Ferenc, mint a szegedi Somogyi Könyvtár igazgatója adott a „Felnöttek Világszövetségének Nemzetközi Könyvtári Bizottsága” által 1931 tavaszán kibocsátott kérdőívre²². A kérdőív többek között az olvasók által kedvelt vagy mellőzött írók iránt is érdeklődik. *Móra* válaszában ismerteti az olvasók összetételét (hangsúlyozva, hogy „a földműves és a munkás majdnem teljesen hiányzik...”) és a legolvasottabb szerzők neveit. Ezek szerint a szegedi olvasók *Gárdonyi*tól és *Jókai*tól sokat olvastak, *Mikszáth*tól keveset. Az akkor élő írók közül *Herczeg* Ferenc, *Móra* Ferenc, *Szabó* Dezső, *Erdős* René, *Karinthy* Frigyes, *Zilahy*, *Kosztolányi* és *Móricz* Zsigmond szerepelnek a felsorolásban — a külföldiek közül *Wells*, *Jack London* és *Knut Hamsun*.

Móra részletes, a Somogyi Könyvtár helyzetét ismertető beszámolóját a következő sorokkal zárja: „... az én majd harminc éves tapasztalatom szerint Magyarországon a könyvtárügy nem komoly ügy, illetve csak annyiban az, amennyiben a könyvtárosok komolyan veszik. Mindaddig, amíg az állam legalább olyan komolyan nem veszi, mint a labdarúgást, ... addig, amíg a polgármester huszárjának van vasúti kedvezménye, de a vidéki könyvtárigazgatónak nincs — addig nem tudom elhittetni magammal, hogy a magyar állam is olyan szemmel nézi a könyvtárügyet, mint a Felnöttek Világszövetségének Nemzetközi Könyvtári Bizottsága. S addig nemes utópiának tartok minden olyan törekvést, mint amilyen abban a körlevélben kifejezésre jutott, amelyre ez a válasz készült.”

Aránylag hosszan foglalkoztam a könyvtáros *Móra* Ferenc véleményével. Nem véletlenül; mert *Szabó* Ervin halála után — mikor a Fővárosi Könyvtár alig képviselte a szabóervini elveket — haladó közmű-

velődési könyvtári törekvésekkel csak Szegeden találkozunk. Ennek bizonyítékául elég hivatkozni a Fővárosi Könyvtár egykori igazgatójának, Drescher Pálnak „kulturális keresztmetszetére”²³ a fiókkönyvtárak közönségének olvasmányairól. A legnépszerűbb regényíró: Gulácsy Irén, ismeretterjesztő író: Cholnoky Jenő. Drescher tanulmányában ugyanakkor a *Harmadik Birodalom jó ízléséről és egészséges erkölcsi érzékéről* ír egy esztendővel Hitler uralomrajutása után, elismerően említve, hogy Erich Kästner *Fabian* c. regényét elkobozták. Ennyi talán elég is jellemzésül — ez az olvasmány-elemzés nyilván nem Szabó Ervin szellemében készült. Nagyjából hasonló jellegű, bár tárgyilagosabb hangú tanulmány foglalkozott a nők olvasmányaiával²⁴.

Az a gyorsütemű fejlődés, amellyel közművelődési könyvtárhálózatunk a felszabadulást követő esztendőben kialakult és megszilárdult, eleve meghatározta a munka irányát ebben az időszakban. A fiatal könyvtárhálózatot életképessé kellett tenni; alkalmassá, hogy az irányában megmutatkozó élénk érdeklődésnek eleget tehessen. Ki kellett alakítani a könyvtárak belső rendjét: raktárakat, katalógusokat, nyilvántartásokat. Az olvasók toborzása tulajdonképpen sohasem volt komoly gond; számuk sokkal gyorsabban emelkedett, mint a rendelkezésre álló könyvek száma. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában pl.²⁵ az 1936-os állapotot 100-nak véve — 1957-ig a könyvtárak száma 323-ra, a köteteké 361-re, az olvasóké pedig 780-ra emelkedett. Az egy olvasóra jutó kötetek száma az 1936-os évi 15-tel szemben 7,3-re csökkent. Érthető hát, ha ezekben az esztendőben nem az olvasók toborzására fordították könyvtáraink a legfőbb gondot, legfeljebb az olvasók szociális összetételének megjavítására törekedtek. A belső munka megszilárdítása terén elért eredményeink, valamint könyvtáraink állományának az utóbbi években megkezdett beható elemzése, összetételének javulása egyre nagyobb mértékben irányítják figyelmünket a könyvtárak használói, az olvasók felé. A Szabó Ervin örökségét most már büszkén vállaló Fővárosi Könyvtár munkatársai az érdem, hogy megkezdték ezt a munkát. Az új magyar irodalom olvasását kutató tanulmány²⁶ óta több ízben foglalkoztak az olvasók ízlésének alakulásával^{27–29}. Ezenkívül alapos tanulmány foglalkozott a VIII. kerületi nőolvasók igényeinek alakulásával; egy másik a miskolci megyei könyvtár olvasóinak ízlésével³⁰.

1956 tavaszán egy fiatal könyvtárosokból álló csoport, az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztályának irányítása mellett, céljával tűzte ki az olvasásra vonatkozó adatok vizsgálatát. Ezek az elemzések elsősorban konkrét könyvtári célkitűzéseket szolgáltak volna (az olvasók igényeinek vizsgálata stb.) — ezen túlmenően azonban kiterjedtek volna a nem-könyvtári olvasók és a nem-olvasók rétegeinek felmérésére is. Az ellenforradalom kitörése megakadályozta a szétosztásra váró kísérleti kérdőívek kibocsátását. Az ellenforradalom leverését követő időszak nem látszott alkalmasnak az ilyenfajta vizsgálatok megkezdésére. 1958-ban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársaiból alakult olvasószolgálati szakbizottság tűzte újból napirendre a kérdést. A kerületi fiókkönyvtárakban dolgozó lelkes munkatársak különböző módszerekkel próbálták képet alkotni olvasók ízléséről, kívánságairól,

a könyvtáros irányító szerepének mértékéről. Ezek a próbálkozások ugyancsak elsősorban módszertani szempontból hasznosak; eredményeik, a kísérletező könyvtárosok különböző szemlélete, elgondolásai következtében nem szolgáltatathatnak még komoly következtetési alapot. — 1959 tavaszán 5000 „Véleménykutató kérdőív”-et osztottak szét ugyancsak a fővárosi könyvtár fiókhálózatának olvasói között. Ezt a kérdőívet az első komoly, figyelemreméltó lépésnek tekinthetjük az elkövetkezendő vizsgálódásokhoz. Az ív 23 kérdése lényegében az olvasó érdeklődését kutatja, könyvtáron belül és kívül. Felderíti a legkeresettebb témaköröket, szerzőket, képet nyújt az olvasmányok kiválasztásában ható tényezőkről, valamint az olvasóknak a könyvtárral kapcsolatos kívánságairól is.

Kérdőíves kísérleteket folytattak a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársai is. Általános iskolai tanulók olvasmányélményeit kutatják ezek a kérdőívek — feldolgozásuk és értékelésük ugyancsak hasznos segítséget fog nyújtani a továbbiakhoz.

Végül meg kell említeni az Országos Könyvtárügyi Tanács Olvasószolgálati Szakbizottságának 1959 őszén megkezdett felmérését. Az erre a célra alakult munkaközösség a legkülönbözőbb típusú közművelődési könyvtárak olvasószolgálati tevékenységét tanulmányozza és szempontjai között fontos helyet foglal el az olvasók igényeinek elemző vizsgálata.

A MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek megvalósítása komoly feladatokat ró a magyar kulturális élet valamennyi munkatársára. A művelt, szocialista társadalom megteremtésében szövetségeseink, segítőtársunk az a felmérhetetlen szellemi erő, amely könyvtáraink polcain nyugszik. Ennek a szellemi kincsnek jobb felhasználását teszi lehetővé, ha megkíséreljük megismerni egyfelől a könyvekben rejlő gondolatok alakító hatását, másfelől azokat az igényeket, amelyekkel olvasóink a könyvek felé fordulnak. A következő lépés tehát a kísérletek színvonalának kiszélesítése kell, hogy legyen. A fentebb említett külföldi tanulmányok némelyike is felhívta azonban figyelmünket a kérdőíves forma buktatóira. Az ily módon nyert adatokat csak akkor tekinthetjük teljes értékűeknek, ha a kérdőíves kísérletekkel párhuzamosan elvégezzük, hasonlóan az 1957. évi országos állományfelméréshez — az ország közművelődési könyvtáraiban az olvasóforgalomra vonatkozó adatok felmérését. Ezek az adatok: a lakosság könyvtárral és könyvvel való ellátottsága, az olvasók száma, megoszlása, a könyvtárak könyvvállománya — annak összetétele, a kölcsönzött kötetek száma, összetétele stb. Az így nyert adatok szembeállításával egy jól szerkesztett, az egész országban visszhangra talált kérdőív válaszaival már sok kérdésünkre adhat feleletet és további útmutatásul szolgálhat többek között könyvkiadásunknak is.

Világosan kell azonban látnunk, hogy még ha sikerül is eredményes módszerek kikísérletezése után, képet kapnunk a közművelődési könyvtárak olvasóinak olvasási színvonaláról, igényeiről, fejlődéséről, a kitűzött célnak csak egyrészét valósítottuk meg. Magyarországi lakosságának

1958-ban 12,3⁰/₀-a volt közművelődési könyvtár olvasója, ennek a 12,3 százaléknak pedig mintegy 35—40 százaléka 14 éven aluli iskolásgyermekek. Mit és hogyan olvas hát Magyarország felnőtt lakosságának mintegy 90 százaléka? ez az a kérdés, amelyre az elkövetkező évek során alapos, jól megfontolt módszerekkel, szervezett együttműködéssel és az ilyen munkához elengedhetetlen ügyszeretettel és lelkesedéssel választ kell keresnünk.

Jegyzetek:

1. Ranganathan, S. R.: *The five laws of library science*. Madras 1957. Madras Library Ass. 456. p.
2. Albig, William: *Public opinion*. New York—London 1939. McGraw Hill Book Comp. 486. p.
3. Cantril, Hadley: *Gauging public opinion*. Princeton 1944. Princeton Univ. Press. 318. p.
4. Lippmann, Walter: *Public opinion*. New York 1938. The Macmillan Comp. 427 p.
5. *Public opinion and propaganda. A book of readings*. Ed. for the Society for the Psychological Study of Social Issues. New York 1954. The Dryden Press. 779 p.
6. Macdougall, Curtis D.: *Understanding public opinion. A guide for newspapermen and newspaper readers*. New York 1952. Macmillan Comp. 698 p.
7. Tramer, Moritz: *Der Bücherkatalogtest als charakterologisches Prüfmittel. Theorie und Praxis*. Zürich 1953. Rascher Verl. 119 p.
8. Mavricseva, K.: *Ob izucsenii csitatel'szkih intereszov*. — *Bibliotekar'* 1957. 5. sz. 22—27. p.
Magyarul: *Az olvasói érdeklődés tanulmányozása*. — *Könyvt. Tájékozt.* 1957. 5. sz.
9. Makarova, V. N.: *Szisztematicseskij katalog kak szredsztvo rukovodsztva csteniem skol'nikov*. — *Szovetszkaja Bibliografija*, 1959. 3. sz. 35—44. p.
10. Krzemieniecki, Leon: *Uwagi i przyczynki do badań czytelnictwa*. — *Przegląd Biblioteczny*, 1954. 4. sz. 308—317. p.
Magyarul: *Megjegyzések és adalékok az olvasás kérdéseinek tanulmányozásához*. — *Könyvt. Tájékozt.* 1957. 2. sz.
11. Kukulaska, Janina: *Zagadnienie metodologii badań czytelnictwa*. *Bibliotekarz*, 1957. 2. sz. 37—43. p.
Magyarul: *Az olvasás tanulmányozásának módszertani kérdései*. — *Könyvt. Figyelő*, 1958. 1. sz.
12. Krasniewska, K.—Wilka, B.: *Próba badania recepcji książki u kobiet ze środowiska robotniczego*. — *Bibliotekarz*, 1958. 5—6. sz. 141—145. p.
Magyarul: *Munkásasszonyok olvasmányai. Olvasás-elemzési kísérlet*. — *Könyvt. Figyelő*, 1959. 1. sz.
Citateľ, 1957. 11. sz. 484—490. p.
13. Gronský, Andrej: *K otázkam individuálnej vychnej práce s čitateľom*. — Magyarul: *Az olvasóval való egyéni foglalkozás és nevelőmunka kérdései*. — *Könyvt. Figyelő*, 1958. 2. sz.
14. Ruhl, Heinrich: *Vom subjektiven Leserwunsch zum objektiven Leserbedürfnis. Diskussionsbeitrag zur Leserkunde*. — *Der Bibliothekar*, 1958. 6. sz. 585—592 p.

- Magyarul: *A szubjektív olvasói igénytől az objektív olvasói szükséglethez.* — Könyvt. Figyelő, 1958. 9. sz.
15. Rittinghaus, Johanna: *Bücher für Frauen?* — Der Bibliothekar, 1957. 1. sz. 17—22. p.
 16. *Pourquoi lisez-vous?* — Bull. Bibliothèques de France. 1957. 9. sz. 633—652. p. Magyarul: *Miért olvas ön?* — Könyvt. Figyelő, 1958. 1. sz.
 17. Hassenforder, Jean: *Gouts et attitudes des lecteurs dans une Bibliothèque municipale de province.* Paris 1957. Centre d'Études Économiques. 13 p.
 18. Berelson, Bernard: *The Library's Public.* New York 1949. Columbia University Press. 174. p.
 19. Asheim, Lester: *Research in mass communication (and adult reading).* — Library Trends. October 1957. Vol. 6. 2. sz. 120—140. p.
 20. Solymossy Sándor: *Mit szeret a nép olvasni? (A külföldi népkönyvtárak statisztikájából.)* Bp. 1906. Franklin ny. 15 p.
 21. Szabó Ervin: *Emlékirat községi nyilvános könyvtárak létesítéséről Budapesten.* Bp. 1910. Székesfőv. háziiny. 61 p.
 22. Bóday Pál: *A könyvtáros Móra Ferenc.* Szeged 1954. Csongrádmegyei nyomdaip. V. 42 p. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 17.)
 23. Drescher Pál: *Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége?* Bp. 1934. Fővárosi Kvt. 40. p. (Tanulmányok 4.)
 24. Fort Sándor: *Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében.* Bp. 1938. Fővárosi Könyvtár. 17 p. (Tanulmányok 10.)
 25. *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve.* 6. 1956—1957. Bp. 1958. Franklin ny. 128 p.
 26. *Az új magyar ircdalom olvasása a kerületi könyvtárakban.* (Összeáll.) G. Nyilas Márta és munkatársai. — A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 4. 1949—1954. Bp. 1955. 99—107. p.
 27. Irányi Lujza: *A Cspkperózsika-álmú könyvek.* — A Könyvtáros 1958. 4. sz. 260—262. p.
 28. Uray Béla: *Mit olvasnak a délbudai olvasók?* — A Könyvtáros 1958. 12. sz. 886—889. p.
 29. Gönczi Imre: *Mit mutatnak az előjegyzések.* — A Könyvtáros 1958. 4. sz. 890—892. p.
 30. Z(olnay) V(ilmos): *Az olvasók igényeiről.* (Dobos Piroska tanulmánya a VIII. ker. tanács Szabó Ervin könyvtára nőolvasóinak igényeiről és Kordos László felmérése a miskolci Megyei Könyvtár olvasóinak ízléséről. Ismertetés.) — A Könyvtáros 1954. 12. sz. 10—12. p.

Об исследовании влияния художественной литературы

МАРИЯ АННА ШИМОН

Одна из важнейших задач современного библиотековедения — кроме лучшего решения вопросов библиотечной техники — исследование общественного влияния книги. Кто, почему и что читает, каким образом влияет прочитанная книга на читателей, как превращается мертвая буква в живую общественную действующую силу? Исследование подобных вопросов интересует все более и более не только библиотекаря, но и педагога и психолога.

В числе лиц, занимающихся производством и распространением книг, лишь библиотекарь имеет возможность наблюдать влияние книг, формирование вкуса

читателей. *Есть ли возможность определить закономерности влияния художественной литературы и каким образом определить ее?* Как формирует, развивает, улучшает сегодня книга жизнь человека? Вот самая интересная область исследования для современного библиотекаря. Сотрудники специальных библиотек могут относительно легко наблюдать влияние специальной литературы, ее действие на лучшее выполнение различных заданий. Более трудным является исследование влияния художественной литературы, так как в этой области исследованию подвергается весьма сложный процесс.

Но если допустим, что влияние художественной литературы выражается в развитии общественного мнения и таким образом влияет на запросы и желания читателей — то мы нашли метод, при помощи которого легче приблизиться к нашей цели. Исследование запросов читателей, то есть развития и действия литературного общественного мнения в наших библиотеках — это одна из важнейших современных задач.

Нам известны сегодня попытки учета запросов путем различных методов. Наиболее известные методы:

1. разработка данных библиотечной статистики,
2. исследование общественного мнения при помощи анкет или вопросов,
3. „индивидуальные листки“ и проч.
4. исследование при помощи каталога,
5. индивидуальная беседа.

Намерение настоящей статьи дать краткую информацию об отдельных интересных и в наших условиях поучительных зарубежных попытках, а также о первых венгерских попытках в этой области.

Среди упомянутых методов первым была разработка данных библиотечной статистики. Каким бы ни было образом мы начали исследование, первым шагом должно быть дополнение и применение доступных данных. Динамика оборота выдачи книг, состав читателей, количество прочитанных книг, их распределение по разделам, оборачиваемость отдельных характерных произведений и проч. Эти данные в большом количестве, согласно закону больших чисел, могут быть годными к нахождению выводов, но этот метод сам по себе не является удовлетворительным. Эти данные могут быть дополнены добровольным сообщением данных со стороны части населения, (и здесь как наиболее доступный слой в первую очередь учитываются читатели библиотек), хорошо составленными, обозначенными анкетами; их заслуга состоит в том что они ищут лучшие методы исследования.

Анкетами производятся опыты и в Германской Демократической Республике. Интересно сопоставить опыты проведенные в Лейпциге (ГДР) и в Лиможе (Франция), они хорошо отражают отклонения в библиотечной работе этих двух государств.

Путем введения индивидуальных листков производят опыты чехословацкие библиотекари, кроме этого они вводят дневники чтений с печатными графами; при помощи которых читатель отвечает на важнейшие вопросы, связанные с прочитанными книгами.

Советские библиотекари сделали интересную попытку в области исследования влияния систематического каталога на выбор книг. Швейцарские психологи производят опыты при помощи каталогов книг не в качестве библиотечных, а в качестве психологических опытов, в ходе которых избранные заглавия книг и ассоциации, связанные с ними дают материал к диагнозу.

Отдельные исследования (напр. в Польше и ГДР) занимаются запросами читательниц. Они ставят вопрос: существуют ли специальные книги годные для женщин, различаются ли запросы читательниц от запросов читателей, соответствуют ли эти запросы фактическим запросам общества?

Поставленные вопросы очень интересуют и американских библиотекарей, они

учитывают не только влияние книг на читателей, но в связи с развитием аудио-визуальных средств ставят многосторонние проблемы их действия и влияния на чтение.

История Венгрии и в том числе венгерских массовых библиотек в период до второй мировой войны явно объясняет что „народные библиотеки“, созданные тогдашним господствующим классом не исследовали запросов читателей или исследовали главным образом запросы мелкой буржуазии.

Первым занимались такими вопросами сотрудники Столичной библиотеки, но направление их исследований не напоминает об учениях Эрвина Сабо, основателя библиотеки. В период до второй мировой войны лишь Ференц Мора, директор сегедской библиотеки им. Шомоди, занимался этим вопросом в ответе на анкету, выпущенную весной 1931 г. „Международным библиотечным комитетом мирового союза взрослых.“

Быстрый темп развития и упрочения сети массовых библиотек в годы после освобождения страны заранее определил направление работы в этот период. Данную сеть библиотек нужно было превратить в жизнеспособную сеть способную к удовлетворению большого интереса, проявленного к ней. Наши успехи в усилении внутренней работы, глубокий анализ фондов наших библиотек, начатый в последние годы, улучшение их состава все более и более позволяют направлять внимание в сторону читателей. Заслуга сотрудников Столичной библиотеки, которые уже гордятся наследством Эрвина Сабо, что взялись за эту работу. После разнообразных начинаний они роздали весной 1959 г. 5000 анкет с целью исследования общественного мнения читателей библиотечной сети. Это заслуживает внимания как первый шаг к будущим исследованиям.

Но если удастся после нахождения успешных методов, получить картину об уровне, запросах и развитии читателей массовых библиотек — даже в этом случае осуществлена лишь часть нашей задачи. В 1958 г. 12,3% населения Венгрии посещало массовые библиотеки в качестве читателя, в том числе 35—40% было в школьном возрасте (до 14 лет). Что и как читает подавляющее большинство (90%) населения Венгрии? Вот вопрос, на который мы должны дать ответ в последующие годы.